

tura sunt, sed ad præterita pertinere. Quod licet experiri in eis dictis vel canticis, quorum seriem memoriter reddimus. Nisi enim prævideremus cogitatione quod sequitur, non utique diceremus. Et tamen ut prævideamus, non providentia nos instruit, sed memoria. Nam donec finiatur omne quod dicimus, sive canimus, nihil est quod non provisum prospectumque proferatur. Et tamen cum id agimus, non dicimur providenter, sed memoriter canere vel dicere; et qui hoc in multis ita proferendis valent plurimum, non solet eorum providentia, sed memoria prædicari. Fieri ista in animo vel ab animo nostro novimus, et certissimi sumus: quomodo autem fiant, quanto attentius voluerimus advertere, tanto magis noster et sermo succumbit, et ipsa non perdurat intentio, ut ad liquidum aliquid nostra intelligentia, et si non lingua, perveniat. Et putamus nos utrum Dei providentia eadem sit quæ memoria et intelligentia, qui non singula cogitando aspicit, sed una, æterna et immutabili atque ineffabili visione complectitur cuncta quæ novit, tanta mentis infirmitate posse comprehendere? In hac agitur difficultate et angustiis libet exclamare ad Deum vivum: « Mirificata est » scientia tua ex me; invaluit et non potero ad illam¹. » Ex me quippe intelligo quam sit mirabilis et incomprehensibilis scientia tua, qua me fecisti: quando nec me ipsum comprehendere valeo quem fecisti: et tamen in meditatione mea exardescit ignis, ut quæram faciem tuam semper².

XIV. Incorporalem substantiam scio esse sapientiam, et lumen esse in quo videntur quæ oculis carnalibus non videntur; et tamen vir tantus tanquam spiritualis: « videmus nunc, inquit, per speculum in ænigmate, tunc » autem facie ad faciem³. » Quale sit et quod sit hoc

¹ Psal. cxxxviii, 6. — ² Id. xxxviii, 4, et civ, 4. — ³ I Cor. xiii, 12.

speculum si quæramus, profecto illud occurrit, quod in speculo nisi imago non cernitur. Hoc ergo facere conati sumus, ut per imaginem hanc quod nos sumus videremus utcumque a quo facti sumus tanquam per speculum. Hoc significat etiam illud quod ait idem Apostolus: « Nos » autem revelata facie gloriam Domini specularantes, in » eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam, » tanquam a Domini spiritu⁴. Specularantes » dixit, per speculum videntes, non de specula prospicientes. Quod in Græca lingua non est ambiguum, unde in Latinam translatae sunt Apostolicæ litteræ. Ibi quippe speculum ubi apparent imagines rerum, a specula de cujus altitudine longius aliquid intuemur, etiam sono verbi distat omnino, satisque apparet Apostolum a speculo, non a specula dixisse: « Gloriam Domini specularantes. » Quod vero ait: « In eandem imaginem transformamur: » utique imaginem Dei vult intelligi, eandem dicens, istam ipsam scilicet, id est, quam specularum; quia eadem imago est et gloria Dei, sicut alibi dicit: « Vir quidem non debet » velare caput suum, cum sit imago et gloria Dei²: » de quibus verbis jam in libro duodecimo disseruimus. « Transformamur » ergo dicit, de forma in formam mutamur, atque transimus de forma obscura in formam lucidam; quia et ipsa obscura, imago Dei est; et si imago, profecto etiam gloria, in qua homines creati sumus, præstantes cæteris animalibus. De ipsa quippe natura humana dictum est: « Vir quidem non debet velare caput; cum » sit imago et gloria Dei. » Quæ natura in rebus creatis excellentissima, cum a suo Creatore ab impietate justificatur, a deformi forma formosam transfertur in formam. Est quippe et in ipsa impietate, quanto magis damnabile vitium, tanto certius natura laudabilis. Et propter hoc

⁴ 2 Cor. iii, 18. — ² I Cor. xi, 7.

addidit : « De gloria in gloriam ¹ : » de gloria creationis in gloriam justificationis. Quamvis possit hoc et aliis modis intelligi, quod dictum est : « De gloria in gloriam : » de gloria fidei in gloriam speciei; de gloria qua filii Dei sumus in gloriam qua similes ei erimus, quoniam videmus eum secuti est ². Quod vero adjunxit : « Tanquam » a Domini spiritu : » ostendit gratia Dei nobis conferri tam optabilis transformationis bonum.

XV. Hæc dicta sunt propter quod ait Apostolus, nunc « Per speculum » nos videre. Quia vero addidit : « in » ænigmate : » multum hoc incognitum est qui eas litteras nesciunt, in quibus est doctrina quædam de locutionum modis, quos Græci tropos vocant, eoque Græco vocabulo etiam nos utimur pro Latino. Sicut enim schemata usitatus dicimus quam figuras, ita usitatus dicimus tropos quam modos. Singulorum autem modorum sive troporum nomina, ut singula singulis referantur, difficillimum est et insolentissimum Latine enuntiare. Unde quidam interpretes nostri quod ait Apostolus : « Quæ sunt in allegoria ³, » nolentes Græcum vocabulum ponere, circumloquendo interpretati sunt dicentes : « Quæ sunt aliud ex » alio significantia. » Hujus autem tropi, id est allegoriæ, plures sunt species, in quibus est etiam quod dicitur ænigma. Definitio autem ipsius nominis generalis, omnes etiam species, complectatur necesse est. Ac per hoc sicut omnis equus animal est, non omne animal equus est : ita omne ænigma allegoria est, non omnis allegoria ænigma est. Quid ergo est allegoria, nisi tropus ubi ex alio aliud intelligitur, quale illud est ad Thessalonicenses : « Itaque » non dormiamus sicut et cæteri : sed vigilemus, et sobrii » simus. Nam qui dormiunt; nocte dormiunt, et qui » inebriantur, nocte ebrui sunt : nos autem qui diei sumus,

¹ 2 Cor. III, 18. — ² 1 Joan. III, 1. — ³ Galat. IV, 24.

» sobrii simus⁴. » Sed hæc allegoria non est ænigma. Nam nisi multum tardis iste sensus in promptu est. Ænigma est autem, ut breviter explicem, obscura allegoria, sicuti est : « Sanguisugæ erant tres filiæ² : » et quæcumque similia. Sed ubi allegoriam nominavit Apostolus, non in verbis eam reperit, sed in facto, cum e duobus filiis Abraham, uno de ancilla, altero de libera ³, quod non dictum, sed etiam factum fuit, dua Testamenta intelligenda monstravit; quod antequam exponeret, obscurum fuit : proinde allegoria talis, quod est generale nomen, posset specialiter ænigma nominari.

XVI. Sed quia non soli qui eas litteras nesciunt quibus discuntur tropi, quærunt quid dixerit Apostolus, nunc in ænigmate nos videre, verum etiam qui sciunt, tamen quod sit illud ænigma ubi nunc videmus, nosse desiderant; ex utroque invenienda una est sententia, et ex illo scilicet, quod ait, « Videmus nunc per speculum; » et ex isto quod addit, in ænigmate ⁴. Una est enim cum tota sic dicitur : « Videmus nunc per speculam in ænigmate. » Proinde, quantum mihi videtur, sicut nomine speculi imaginem voluit intelligi; ita nomine ænigmatis quamvis similitudinem, tamen obscuram, et ad perspicendum difficilem. Cum igitur speculi et ænigmatis nomine quæcumque similitudines ab Apostolo significatæ intelligi possint quæ accommodatæ sunt ad intelligendum Deum, eo modo quo potest; nihil tamen est accommodatius quam id quod imago ejus non frustra dicitur. Nemo itaque miretur etiam in isto modo videndi qui concessus est huic vitæ, per speculum scilicet in ænigmate, laborare nos ut quomodocumque videamus. Nomen quippe hic non sonaret ænigmatis, si esset facilitas visionis. Et hoc est grandius ænigma, ut non videamus

¹ 1 Thess. V, 6. — ² Prov. XXX, 15. — ³ Galat. IV, 24. — ⁴ 1 Cor. XIII, 12.

quod non videre non possumus. Quis enim non videt cogitationem suam? et quis videt cogitationem suam, non oculis carnalibus dico, sed ipso interiore conspectu? Quis non eam videt, et quis eam videt? Quandoquidem cogitatio visio est animi quædam, sive adsint ea quæ oculis quoque corporalibus videantur, vel cæteris sentiantur sensibus, sive non adsint, et eorum similitudines cogitatione cernantur; sive nihil eorum, sed ea cogitentur quæ nec corporalia sunt, nec corporalium similitudines, sicut virtutes et vitia, sicut ipsa denique cogitatio cogitatur; sive illa quæ per disciplinas traduntur liberalesque doctrinas; sive istorum omnium causæ superiores atque rationes in natura immutabili cogitentur: sive etiam mala et vana, ac falsa cogitemus, vel non consentiente sensu, vel errante consensu?

XVII. Sed nunc de iis loquamur quæ nota cogitamus, et habemus in notitia etiam si non cogitemus, sive ad contemplativam scientiam pertineant, quam proprie sapientiam sive ad activam, quam proprie scientiam nuncupandam esse disserui. Simul enim utrumque mentis est unius, et imago Dei una. Cum vero de inferiore distinctius et seorsum agitur, tunc non est vocanda imago Dei, quamvis et tunc in ea nonnulla reperiatur similitudo illius Trinitatis, quod in tertio-decimo volumine ostendimus. Nunc ergo simul de universa scientia hominis loquimur, in qua nobis nota sunt quæcumque sunt nota: quæ utique vera sunt, alioquin nota non essent. Nemo enim falsa novit, nisi cum falsa esse novit: quod si novit, verum novit: verum est enim quod illa falsa sint. De his ergo nunc disserimus quæ nota cogitamus et nota sunt nobis etiam si non cogitentur a nobis. Sed certe si ea dicere velimus, nisi cogitata non possumus. Nam etsi verba non sonent, in corde suo dicit utique qui cogitat.

Unde illud est in libro Sapientiæ: «Dixerunt apud se» cogitantes non recte¹.» Exposuit enim quid sit, «Dixerunt apud se,» cum addidit, «cogitantes.» Huic simile est in Evangelio, quod quidam Scribæ cum audissent a Domino dictum paralytico, «Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua; dixerunt intra se: Hic blasphemat².» Quid est enim, «Dixerunt intra se,» nisi cogitando? Denique sequitur, «Et cum vidisset Jesus» cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in» cordibus vestris? » Sic Matthæus. Lucas autem hoc idem ita narrat: «Coeperunt cogitare Scribæ et Pharisei, dicentes: Quis est hic qui loquitur blasphemias? » Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Ut cognovit autem cogitationes eorum Jesus, respondens» dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus vestris³? » Quale est in libro Sapientiæ, «Dixerunt cogitantes⁴: » tale hic est, «Cogitaverunt dicentes.» Et illic enim et hic ostenditur, intra se atque in corde suo dicere, id est, cogitando dicere. Dixerunt quippe intra se, et dictum est eis, «Quid cogitatis?» Et de illo divite cujus uberes fructus ager attulit, ait ipse Dominus, «Et cogitabat intra se» dicens⁵. »

XVIII. Quædam ergo cogitationes locutiones sunt cordis, ubi et eos esse Dominus ostendit, cum ait: «Non» quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod pro» cedit ex ore, hoc coinquinat hominem⁶. » Una sententia duo quædam hominis ora complexus est, unum corporis, alterum cordis. Nam utique unde illi hominem putaverant inquinari, in os intrat corporis: unde autem Dominus dixit inquinari hominem, de cordis ore procedit. Ita quippe exposuit ipse quod dixerat. Nam paulo post

¹ Sap. 11, 1. — ² Matth. 12, 2. — ³ Luc. 7, 21. — ⁴ Sap. 11, 1. — ⁵ Luc. 11, 17. — ⁶ Matth. 15, 12.

de hac re Discipulis suis : « Adbuc et vos, inquit, sine » intellectu estis? Non intelligitis, quia omne quod in os » intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur? » Hic certe apertissime demonstravit os corporis. At in eo quod sequitur, os cordis ostendens, « Quæ autem, in- » quit, procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coin- » quinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes » malæ, » etc. Quid hac expositione lucidius? Nec tamen quia dicimus locutiones cordis esse cogitationes, ideo non sunt etiam visiones exortæ de notitiæ visionibus, quando veræ sunt. Foris enim cum per corpus hæc fiunt, aliud est locutio, aliud visio : intus autem cum cogitamus, utrumque unum est. Sicut auditio et visio duo quædam sunt inter se distantia in sensibus corporis, in animo autem non est aliud atque aliud videre et audire : ac per hoc cum locutio foris non videatur, sed potius audiatur, locutiones tamen interiores, hoc est cogitationes visas dixit a Domino sanctum Evangelium, non auditas : « Dixe- » runt, inquit, intra se : Hic blasphemat. » Deinde subjunxit, « Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum¹. » Vidit ergo quæ dixerunt. Vidit enim cogitatione sua cogitationes eorum, quas illi soli se putabant videre.

XIX. Quisquis igitur potest intelligere verbum, non solum antequam sonet, verum etiam antequam sonorum ejus imagines cogitatione volvantur, hoc enim est quod ad nullam pertinet linguam, earum scilicet quæ linguæ appellantur gentium, quarum nostra Latina est : quisquis, inquam, hoc intelligere potest, jam potest videre per hoc speculum atque in hoc ænigmate aliquam Verbi illius similitudinem, de quo dictum est : « In principio » erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat » Verbum². » Necesse est enim cum verum loquimur, id

¹ Matth. ix, 3. — ² Joan. i, 1.

est, quod scimus loquimur, ex ipsa scientia quam memoria tenemus, nascatur verbum quod ejusmodi sit omnino, cujusmodi est illa scientia de qua nascitur. Formata quippe cogitatio ab ea re quam scimus, verbum est quod in corde dicimus : quod nec Græcum est, nec Latinum, nec linguæ alicujus alterius; sed cum id opus est in eorum quibus loquimur perferre notitiam, aliquod signum quo significetur assumitur. Et plerumque sonus, aliquando etiam nutus, ille auribus, ille oculis exhibetur, ut per signa corporalia etiam corporis sensibus verbum quod mente gerimus innotescat. Nam et innuere quid est, nisi quodam modo visibiliter dicere? Est in Scripturis sanctis hujus sententiæ testimonium; nam in Evangelio secundum Joannem ita legitur : « Amen, amen dico vobis, » quia unus ex vobis tradet me. Aspiciebant ergo ad in- » vicem Discipuli, hæsitantes de quo diceret. Erat ergo » unus ex Discipulis ejus recumbens in sinu Jesu, quem » diligebat Jesus : innuit ergo huic Simon Petrus, et » dicit ei : Quis est de quo dicit¹? » Ecce innuendo dixit, quod sonando dicere non audebat. Sed hæc atque hujusmodi signa corporalia sive auribus sive oculis præsentibus quibus loquimur exhibemus : inventæ sunt autem litteræ, per quas possemus et cum absentibus colloqui : sed ista signa sunt vocum, cum ipsæ voces in sermone nostro earum quas cogitamus signa sint rerum.

XX. Proinde verbum quod foris sonat, signum est verbi quod intus lucet, cui magis verbi competit nomen. Nam illud quod profertur carnis ore, vox verbi est : verbumque et ipsum dicitur, propter illud a quo ut foris appareret assumptum est. Ita enim verbum nostrum vox quodam modo corporis fit, assumendo eam in qua manifestetur sensibus hominum; sicut Verbum Dei caro fac-

¹ Joan. xiii, 21, et seqq.

tum est, assumendo eam in qua et ipsum manifestaretur sensibus hominum. Et sicut verbum nostrum fit vox, nec mutatur in vocem: ita Verbum Dei caro quidem factum est sed absit; ut mutaretur in carnem. Assumendo quippe illam, non in eam se consumendo, et hoc nostrum vox fit, et illud caro factum est¹. Quapropter quicumque cupit ad qualemcumque similitudinem Verbi Dei, quamvis per multa dissimilem, pervenire, non intueatur verbum nostrum quod sonat in auribus, nec quando voce profertur, nec quando silentio cogitatur. Omnium namque sonantium verba linguarum etiam in silentio cogitantur, et carmina percurreuntur animo, tacente ore corporis: nec solum numeri syllabarum, verum etiam modi cantilenarum, cum sint corporales, et ad eum, qui vocatur auditus, sensum corporis pertinentes, per incorporeas quasdam imagines suas præsto sunt cogitantibus, et tacite cuncta ista volventibus. Sed transeundasunt hæc, ut ad illud perveniatur hominis verbum, per cujus qualemcumque similitudinem sicut in ænigmate videatur utcumque Dei Verbum: non illud quod factum est ad illum vel illum Prophetam, et de quo dictum est: « Verbum autem Dei » crescebat et multiplicabatur²: » et de quo iterum dictum est: « Igitur fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi³: » et iterum: « Cum accepissetis a nobis » verbum auditus Dei, accepistis non ut verbum hominum, sed sicuti est vere verbum Dei⁴. » Et innumerabilia similiter in Scripturis dicuntur de Dei verbo, quod in sonis multarum diversarumque linguarum per corda et ora disseminatur humana. Ideo autem verbum Dei dicitur, quia doctrina divina traditur, non humana. Sed illud Verbum Dei quærimus qualitercumque per hanc similitudinem nunc videre, de quo dictum est: « Deus

¹ Joan. 1, 14. — ² Act. vi, 7. — ³ Rom. x, 17. — ⁴ 1 Thess. ii, 13.

» erat Verbum¹: » de quo dictum est: « Omnia per ipsum facta sunt²: » de quo dictum est: « Verbum caro factum est³: » de quo dictum est: « Fons sapientiæ » Verbum Dei in excelsis⁴. » Pervenendum est ergo ad illud verbum hominis, ad verbum rationalis animantis, ad verbum non de Deo natæ, sed a Deo factæ imaginis Dei, quod neque prolativum est in sono, neque cogitativum in similitudine soni, quod alicujus linguæ esse necesse sit, sed quod omnia quibus significatur signa præcedit, et gignitur de scientia quæ manet in animo, quando eadem scientia intus dicitur, sicuti est. Simillima est enim visio cogitationis, visioni scientiæ. Nam quando per sonum dicitur, vel per aliquod corporale signum, non dicitur sicuti est, sed sicut potest videri audirive per corpus. Quando ergo quod in notitia est, hoc est in verbo, tunc est verum verbum, et veritas, qualis expectatur ab homine, ut quod est in ista, hoc sit et in illo; quod non est in ista, non sit et in illo: hic agnoscitur: « Est, est: Non, non⁵. » Sic accedit, quantum potest, ista similitudo imaginis factæ ad illam similitudinem imaginis natæ, qua Deus Filius Patri per omnia substantialiter similis prædicatur. Animadvertenda est in hoc ænigmate etiam ista Verbi Dei similitudo, quod sicut de illo Verbo dictum est: « Omnia per ipsum facta sunt⁶, » ubi Deus per unigenitum Verbum suum prædicatur universa fecisse; ita hominis opera nulla sunt, quæ non prius dicantur in corde: unde scriptum est: « Initium omnis » operis verbum⁷. » Sed etiam hic cum verum verbum est, tunc est initium boni operis. Verum autem verbum est, cum de scientia bene operandi gignitur, ut etiam ibi servetur: « Est, est: Non, non: » ut si est in ea scientia

¹ Joan. 1. — ² Ibid. 3. — ³ Ibid. 14. — ⁴ Eccli. 1, 5. — ⁵ Matth. v, 37. — ⁶ Joan. 1, 3. — ⁷ Eccli. xxxvii, 20.

qua vivendum est, sit et in verbo per quod operandum est; si non, non: alioquin mendacium erit verbum tale, non veritas; et inde peccatum, non opus rectum. Est et hæc in ista similitudine verbi nostri similitudo Verbi Dei, quia potest esse verbum nostrum quod non sequatur opus; opus autem esse non potest, nisi præcedat verbum: sicut Verbum Dei potuit esse nulla existente creatura; creatura vero nulla esse posset, nisi per ipsum per quod facta sunt omnia. Ideoque non Deus Pater, non Spiritus sanctus, non ipsa Trinitas, sed solus Filius, quod est Verbum Dei, caro factum est¹, quamvis Trinitate faciente: ut sequente atque imitante verbo nostro ejus exemplum, recte viveremus, hoc est, nullum habentes in verbi nostri vel contemplatione vel operatione mendacium. Verum hæc hujus imaginis est quandoque futura perfectio. Ad hanc consequendam nos erudit magister bonus fide christiana pietatisque doctrina, ut revelata facie a Legis velamine quod est umbra futurorum, gloriam Domini speculantes², per speculum scilicet intuentes, in eandem imaginem transformemur de gloria in gloriam tanquam a Domini spiritu, secundum superiorem de his verbis disputationem.

XXI. Cum ergo hac transformatione ad perfectum fuerit hæc imago renovata, similes Deo erimus, quoniam videbimus eum, non per speculum, sed sicuti est³: quod dicit apostolus Paulus, «Facie ad faciem⁴». Nunc vero in hoc speculo, in hoc ænigmate, in hac qualicumque similitudine, quanta sit etiam dissimilitudo, quis potest explicare? Attingam tamen aliqua, ut valeo, quibus id possit adverti. Primo ipsa scientia, de qua veraciter cogitatio nostra formatur, quando quæ scimus loquimur, qualis aut quanta potest homini provenire, quamlibet

¹ Joan. 1, 14. — ² 2 Cor. III, 18. — ³ 1 Joan. III, 2. — ⁴ 1 Cor. XIII, 12.

peritissimo atque doctissimo? Exceptis enim quæ in animum veniunt a sensibus corporis, in quibus tam multa aliter sunt quam videntur, ut eorum verisimilitudine nimium constipatus, sanus sibi esse videatur qui insanit; unde Academica philosophia sic invaluit, ut de omnibus dubitans multo miserius insaniret: his ergo exceptis quæ a corporis sensibus in animum veniunt, quantum rerum remanet quod ita sciamus, sicut nos vivere scimus? in quo prorsus non metuimus, ne aliqua verisimilitudine forte fallamur, quoniam certum est etiam eum qui fallitur vivere; nec in eis visis hoc habetur, quæ obijciuntur extrinsecus, ut in eo sic fallatur oculus, quemadmodum fallitur cum in aqua remus videtur infractus, et navigantibus turres moveri, et alia sexcenta quæ aliter sunt quam videntur; quia nec per oculum carnis hoc cernitur. Intima scientia est qua nos vivere scimus, ubi ne illud quidem Academicus dicere potest: Fortasse dormis, et nescis, et in somnis vides. Visa quippe somniantium simillima esse visis vigilantium quis ignorat? Sed qui certus est de vitæ suæ scientia, non in ea dicit: Scio me vigilare; sed, Scio me vivere: sive ergo dormiat, sive vigilet, vivit. Nec in ea scientia per somnia falli potest; quia et dormire et in somnis videre, viventis est. Nec illud potest Academicus adversus istam scientiam dicere: Furis fortassis et nescis; quia sanorum visis simillima sunt etiam visa furentium: sed qui furit vivit. Nec contra Academicos dicit: Scio me non furere; sed, Scio me vivere. Nunquam ergo falli nec mentiri potest, qui se vivere dixerit scire. Mille itaque fallacium visorum genera obijciantur ei qui dicit: Scio me vivere: nihil horum timebit, quando et qui fallitur vivit. Sed si talia sola pertinent ad humanam scientiam, perpauca sunt: nisi quia in unoquoque genere ita multiplicantur, ut non solum pauca

non sint, verumetiam reperiantur per infinitum numerum tendere. Qui enim dicit: Scio me vivere, unum aliquid scire se dicit: proinde si dicat: Scio me scire me vivere; duo sunt jam, hoc vero quod scit hæc duo, tertium scire est; sic potest addere et quartum, et quintum, et innumerabilia, si sufficiat. Sed quia innumerabilem numerum vel comprehendere singula addendo, vel dicere innumerabiliter non potest, hoc ipsum certissime comprehendit ac dicit, et verum hoc esse, et tam innumerabile, ut vere ejus infinitum numerum non possit comprehendere ac dicere. Hoc et in voluntate certa similiter adverti potest. Quis est enim cui non impudenter respondeatur: Forte falleris, dicenti: Volo beatus esse? Et si dicat: Scio me hoc velle et hoc me scire scio; jam his duobus et tertium potest addere, quod hæc duo sciat; et quartum, quod hæc duo scire se sciat et similiter in infinitum numerum pergere. Item si quispiam dicat: Errare nolo; nonne sive erret sive non erret, errare tamen eum nolle verum erit? Quis est qui huic non impudentissime dicat: Forsitan falleris? cum profecto ubicumque fallatur, falli se tamen nolle non fallitur. Et si hoc scire se dicat, addit quantum vult rerum numerum cognitarum, et numerum esse perspicit infinitum. Qui enim dicit: Nolo me falli, et hoc me nolle scio, et hoc me scire scio, jam etsi non commoda elocutione, potest hinc infinitum numerum ostendere: et alia reperiuntur, quæ adversus Academicos valeant, qui nihil ab homine sciri posse contendunt. Sed modus adhibendus est, præsertim quia in Opere isto non hoc suscepimus. Sunt inde libri tres nostri⁴, primo nostræ conversionis tempore conscripti, quos qui potuerit et voluerit legere, lectosque intellexerit, nihil eum profecto quæ ab eis contra

⁴ Libri tres contra Academicos.

perceptionem veritatis argumenta multa inventa sunt, permovebunt. Cum enim duo sint genera rerum quæ sciuntur, unum earum quæ per sensus corporis percipit animus, alterum earum quæ per se ipsum: multa illi Philosophi garrierunt contra corporis sensus: animi autem quasdam firmissimas per se ipsum perceptiones rerum verarum, quale illud est quod dixi: Scio me vivere, nequaquam in dubium vocare potuerunt. Sed absit a nobis ut ea quæ per sensus corporis didicimus, vera esse dubitemus: per eos quippe didicimus coelum et terram, et ea quæ in eis nota sunt nobis, quantum ille qui et nos et ipsa condidit, innotescere nobis voluit. Absit etiam ut scire nos negemus, quæ testimonio didicimus aliorum: alioquin esse nescimus Oceanum; nescimus esse terras atque urbes, quas celeberrima fama commendat; nescimus fuisse homines et opera eorum, quæ historica lectione didicimus; nescimus quæ quotidie undecumque nuntiantur, et indiciis consonis contestantibusque firmantur; postremo nescimus in quibus locis, vel ex quibus hominibus fuerimus exorti; quia hæc omnia testimoniis credidimus aliorum. Quod si absurdissimum est dicere; non solum nostrorum, verumetiam et alienorum corporum sensus plurimum addidisse nostræ scientiæ confitendum est.

XXII. Hæc igitur omnia, et quæ per se ipsum, et quæ per sensus sui corporis, et quæ testimoniis aliorum percepta scit animus humanus, thesauro memoriæ condita tenet, et quibus gignitur verbum verum, quando quod scimus loquimur, sed verbum ante omnem sonum, ante omnem cogitationem soni. Tunc enim est verbum simillimum rei notæ, de qua gignitur et imago ejus, quoniam de visione scientiæ visio cogitationis exoritur, quod est verbum linguæ nullius, verbum verum de re vera, nihil de suo habens, sed totum de illa scientia de qua

nascitur. Nec interest quando id didicerit, qui quod scit loquitur, aliquando enim statim ut discit, hoc dicit, dum tamen verbum sit verum, id est, de notis rebus exortum. Sed numquid Deus Pater, de quo natum est Verbum de Deo Deus; numquid ergo Deus Pater in illa sapientia quod est ipse sibi, alia didicit per sensum corporis sui, alia per se ipsum? Quis hoc dicat, qui non animal rationale, sed supra animam rationalem Deum cogitat, quantum ab eis cogitari potest, qui eum omnibus animalibus et omnibus animis præferunt, quamvis per speculum et in ænigmate conjiciendo videant, nondum facie ad faciem sicuti est? Numquid Deus Pater ea ipsa, quæ non per corpus, quod est ei nullum, sed per se ipsum scit, aliunde ab aliquo didicit, aut nuntiis vel testibus, ut ea sciret, indignit? Non utique: ad omnia quippe scienda quæ scit, sufficit sibi illa perfectio. Habet quidem nuntios, id est, angelos, non tamen qui ei quæ nescit annuntient; non enim sunt ulla quæ nesciat: sed bonum eorum est de operibus suis ejus consulere veritatem; et hoc est quod ei dicuntur nonnulla nuntiare, non ut ipse ab eis discat, sed ut ab illo ipsi per Verbum ejus sine corporali sono. Nuntiant etiam quod voluerit, ab eo missi ad quos voluerit, totum ab illo per illud Verbum ejus audientes, id est, in ejus veritate invenientes quid sibi faciendum, quid, quibus, et quando nuntiandum sit. Nam et nos oramus eum, nec tamen necessitates nostras docemus eum. « Novit enim, ait Verbum » ejus, Pater vester quid vobis necessarium sit, prius » quam petatis ab eo¹. » Nec ista ex aliquo tempore cognovit, ut nosset: sed futura omnia temporalia, atque in eis etiam quid et quando ab illo petaturi fueramus, et quos et de quibus rebus vel exauditurus vel non exaudi-

¹ Math. vi, 8.

turus esset, sine initio ante præscivit. Universas autem creaturas suas, et spiritales et corporales, non quia sunt ideo novit; sed ideo sunt quia novit. Non enim nescivit quæ fuerat creaturus. Quia ergo scivit, creavit; non quia creavit, scivit. Nec aliter ea scivit creata, quam creanda: non enim ejus sapientiæ aliquid accessit ex eis: sed illis existentibus sicut oportebat, et quando oportebat, illa mansit ut erat. Ita et scriptum est in libro Ecclesiastico: « Antequam crearentur, omnia nota sunt illi; sic et post- » quam consummata sunt¹. Sic, » inquit, non aliter, et « Antequam crearentur, et postquam consummata sunt, » sic ei nota sunt. » Longe est ergo huic scientiæ scientia nostra dissimilis. Quæ autem scientia Dei est, ipsa et sapientia; et quæ sapientia, ipsa essentia sive substantia. Quia in illius naturæ simplicitate mirabili, non est aliud sapere, aliud esse; sed quod est sapere, hoc est et esse, sicut et in superioribus libris sæpe jam diximus. Nostra vero scientia in rebus plurimis propterea et amissibilis est et receptibilis, quia non hoc est nobis esse quod scire vel sapere: quoniam esse possumus, etiamsi nesciamus, neque sapiamus ea quæ aliunde didicimus. Propter hoc sicut nostra scientia illi scientiæ Dei, sic et nostrum verbum quod nascitur de nostra scientia, dissimile est illi Verbo Dei quod natum est de Patris essentia. Tale est autem ac si dicerem, de Patris scientia, de Patris sapientia, vel quod est expressius, de Patre scientia, de Patre sapientia.

XXIII. Verbum ergo Dei Patris unigenitus Filius, per omnia Patri similis et æqualis, Deus de Deo, lumen de lumine, sapientia de sapientia, essentia de essentia; est hoc omnino quod Pater, non tamen Pater; quia iste Filius, ille Pater. Ac per hoc novit omnia quæ novit Pater: sed ei nosse de Patre est, sicut esse. Nosse enim

¹ Eccli. xxxii, 29.